

Käännytetty sosialismi

HEIKKI MARJOMÄKI

Sosialismin tulo Suomeen — miten, milloin ja kenen toimesta se tapahtui? Onko kysymys harhaanjohtava — pitäisikö kysyä, millainen sosialismi Suomessa syntyi? Sen sijaan, että näihin kysymyksiin tässä artikkelissa löydettäisiin vastaus, tarkoitus on hahmottaa ongelmaa konkreettisesti Suomessa esiintyneen sosialistisen käännöskirjallisuuden näkökulmasta. On oikeastaan ihme, että mitään perusteellisempaa tutkimusta Suomeen »importoidusta» sosialistisesta kirjallisuudesta ei ole tehty.

Huomautukset käännöskirjallisuuden olemassaolosta ovat tavallisesti jääneet ylimalkaisiksi »vaikutustapauksiksi» työväenliikkeen historioissa. Ehkä käännöskirjallisuuden tutkimatta jääminen on liittynyt siihen yleiseen kuvaan suomalaisesta työväenliikkeestä, jossa intellektuellien, *puhtaiden puoluteoreetikkojen* paikka on eikirjallinen. Toisin sanoen: suomalaisen työväenliikkeen itsensä pamflettikirjallisuuden niukkuus ja teoreettinen vähäverisyys¹ ei ole antanut ai-

hetta nähdä mitään erityistä merkitystä suomalaisen sosialismin konseptioille käännöskirjallisuudessa.

Poikkeus ja sääntö

Miksi »sosialismi tekstinä» tuli Suomeen myöhemmin ja hitaammin kuin muualle? Tuure Lehénin kirjasessa »Marxilaisuuden alkukylvöä Suomessa»² katsotaan, että eräänlainen käännekohta oli *Sosialistinen Aikakauslehti* (1906—1908). Lehénin loppunousu kuuluu seuraavasti: »Lehden osuus Marxin ja Engelsingin oppien tunnetuksi tekemisessä maassamme on ol-

seksi (epämarxilainen *eklektikko* pysyi parhaimmillaan *epämarxilaisena* eklektikkona — Ursinin puolustukseksi voidaan kuitenkin kirjata, että tänään koomiselta tuntuvia kirjauksia naisesta, etiikasta, tulevaisuuden ihmiskunnasta, rodusta, kehityksmaista. . . voidaan vaivatta löytää niin Kautskylta, Bebeliltä, Bernsteinilta. . . kuin Marxilta ja Engelsingiltäkin). Erkki Salomaa taas Sirola-elämäkerrassaan (Salomaa 1966) katsoi, että Sirola viime kädessä ei ollutkaan teoreetikko, vaan propagandisti ja opettaja. Salomaa saattoi hyvin olla oikeassa, mutta Sirolan oman intellektuaalisen ja poliittisen kehityksen ymmärtämisen kannalta olisi ollut hedelmällistä kirjata tietoisemmin Sirolan lukuisat käännösvälinaut/-työt. Pauli Kettunen artikkeli J.W. Kedosta (Kettunen 1980) ja Tauno Saarelan artikkeli Cay Sundströmistä (Saarela 1987) ovat harvinaisia poikkeuksia yleisessä kaavassa: yrityksiä vakavassa mielessä hahmottaa teoretikon maineessa olleiden sosialistien käsityksiä sosialismista ja marxismista.

² Tuure Lehénin kirjasen taustamateriaali oli Pauli Marttinen v. 1964 tekemä O.W. Kuusisen haastattelu.

¹ Vaikeus kirjoittaa suomalaisten sosialistien teoreettisesta työstä näkyy yleisesti siinä, että suomalaisen sosialismin/sosialistin tutkimus on jäänyt — parhaimmassa tapauksessa — hyvin laadittuun biografiaan, sosialismikonseptiot sen sivulauseisiin. Tietoisesti tällaiseen ratkaisuun päätyi Erkki Tuomioja K.H. Wiik-elämäkerrassaan (Tuomioja 1979—82). Sen sijaan Marjatta Rahikainen lähti Ursin-tutkimuksessaan (Rahikainen 1986) liikkeelle temaattisesta sivistyneistö—työväenluokka-näkökulmasta. Rahikainen — paradoksaalista kyllä — toi esiin paljon uutta Ursinin poliittisesta elämästä, mutta itse työtä kantava tematiikka jäi teesinomaiseksi todistuk-

lut käänteentekevää.» (Lehén 1971, 63). Kuitenkin jo silmäys Sosialistisen Aikakauslehden sisällysluetteloon paljastaa, että lehti ei julkaissut yhtäkään Marxin tai Engelsin kirjoitusta — mikäli tällaiseksi ei lueta »joulusaarnana» v. 1906 lehdessä painettua Kommunistisen manifestin kuvailevaa referaattia. Lehden vaikutus oli välillinen — ja ehkä tätä Lehénkin tarkoitti valitessaan sanamuodon »oppien tunnetuksi tekemisessä . . .» Käännösten, esittelyjen ja referaattien suhteen lehti noudatti samaa linjaa kuin sosialismia käsittelevä käännetty kirjallisuus yleensä: Kautsky, Bernstein, Bebel, Roland-Holst, Parvus, Plehanov, Renner. . .

Näkökulma olennaisimpien tekstien hitaaseen kääntymiseen suomeksi saa valoa arkipäivästä. Kun Suomen Sosialidemokraattinen Puolue täytti kolmekymmentä vuotta v. 1929, julkaisi Kustannusosakeyhtiö Kansanvalta muistelmakirjansen *Alkutaipaleelta*. Tuohon kokoelmaan kirjoitti Vilho Lehokas aiheesta »Puhuttu sana työväenliikkeen alkuaikana». Lehokas viittasi Eetu Salinin sanoihin: »Tässä asiassa parhaiten tajuaa ja tottelee työväestö suullista puhetta, jos vain on suoraa kieltä työn ja pääoman, köyhälistön ja kapitalistin, välisistä suhteista.» (Alkutaipaleelta 1929, 70—71). Y.K. Laine kirjasi työväenliikkeen historiassaan saman ongelman näin: »Varsinainen luokkataisteluberätyks tuli kuitenkin Saksasta. Kun Karvonen saksalaisen kirjallisuuden avulla perehtyi Marxin, Lassallen, Sombartin, Engelsin, Wollmarin, Bebelin, Liebknechtin ja Kautskyn teoksiin, hävisi hänestä — hänen oman kertomuksensa mukaan — 'se pilvlinna, utopistisen sosialismin ja kommunismin yhteispuuro', jonka helppohintainen agitaatiokirjallisuus ja ensimmäinen tuttavuus työväen pyrintöihin ruotsalaisen kirjallisuuden avulla olivat hänessä herättäneet. Liebknechtiin Saksassa persoonallisesti tutustuessaan hän tuli vakuuttuneeksi siitä, 'ettei kukaan voi tulevaisuuden historiaa etukäteen kirjoittaa'. Niinpä voivat vain reaaliset syyt ja yhteiskunnallisten epäkohtien luoma pakko olla pohjana sillekin joukkoliikkeelle, jota työväen luokkataistelu edustaa.» (Laine 1946, III, 178).

Voisikin ehkä — työväenliikkeen itsensä poliittisen ja sosiaalisen historian horisontista — perustellusti todeta, että suomalaisen työväenliikkeen ongelma ei sen alkuaikana ollut niinkään

se, että itse Marx ja Engels (sosialismin suuri teoria) jäi kääntämättä ja lukematta. Poliittinen ja teoreettinen ongelma siitä tuli vasta niin sanoaksemme historian toisessa epookissa, koska olennainen teoriadebatti jäi myöhemminkin suomalaisten ulottumattomiin. Suomalainen työväenliike jäi helpon agitaatiokirjallisuuden ja keskenräisten »muistelujen» luvatuksi valtakunnaksi.

Alkutaipaleen suomalainen työväenliike ei muodostanut mitenkään erityistä poikkeusta sosialistisessa työväenliikkeessä julkaistun kirjallisuuden suhteen: Kautsky, Pannekoek, Lassalle, Bebel, Plehanov, Bernstein, Parvus, Sombart, W. Liebknecht. . . olivat useissa maissa työväenjärjestöjen julkaisemien pamflettilistojen kärjessä³. Mikäli Marxin ja Engelsin kirjoituksista haluaisi etsiä kirjoituksen, jonka kääntämisen myöhäisyys kertoisi jotakin olennaista suomalaisten sosialistien teoriamaailmasta, niin tuo kirjoitus ei ole *Pääoma*, vaan *Louis Bonaparten brumairekuun kahdeksastoista*. Ensimmäinen suomennos tuosta Marxin historiallisesta työstä ilmestyi Amerikassa v. 1924. Suomessa teoriadebattiin »brumairen» toivat kuitenkin vasta Akateemisen Sosialistiseuran nuoret aktivistit 1930-luvulla. Tästä fragmentaarista näkökulmasta tarkasteltuna ei ollut ehkä mikään sattuma, että ASS:n ja SDP:n välinen teoreettinen sanaharkka ja erilainen suhde puolueen historialliseen työhön muistutti 1910-luvun Saksan sosialidemokraattien vasemmiston ja keskustan keskinäis-suhdetta⁴.

³ Sosialistisessa Aikakauslehdessä (SA 1907, 229) kerrottiin sosialistisesta kirjallisuudesta Venäjällä v. 1905. Johdossa olivat Lassalle, Kautsky, Marx, Bebel, Engels, Sombart. . .)

⁴ Tämä keskustelu Suomessa tunnettiin (Pannekoek—Kautsky-debatti Die Neue Zeitissa oli käännettykin) ja tiedettiin. Olennainen piirre tuossa väittelystä oli se, että vasemmistosiipi kävi periaatteellista teoreettista käsirysyä ja selvitystyötä, johon (oikeistolainen) puoluejohto ensimmäisen maailmansodan sytyessä vastasi järjestöllisin keinoin. Pannekoek—Kautsky-debatista ks. esim. H.M. Bock 1975, 109—124. Juuri v. 1906—1912 Saksassa käyty »Massenstreik-debatte» toi ilmi vasemmiston (Pannekoek, Parvus, Luxemburg) ja keskustan (Kautsky, Bebel) erilaiset historianfilosofiset sitoumukset. Kun em. vasemmistolaisilla »auktoriteetti» ja inspiraation lähde löytyi v. 1848—1852 Marxin ja Engelsin historiallisista kirjoituksista, niin Kautskyn horisontti avautui Pariisin kommuunin »opetuksista» ja jälkeisestä poliittisesta evoluutiosta. Suomalaisten sosialistien kannalta merkittävää on, että kysymystä, mitä ensimmäisen maailmansodan jälkeen debatin eri osapuolille tapahtui, mihin teoreettiset katsomukset kehittyivät, ei osattu asettaa. Sosialidemo-

Käännetty ei ole luettu, eikä aina kustannettukaan

Käännetyt kirjallisuuden ja artikkeleiden ole-massaolo kertoo omalla tavallaan siitä, mitä ja ketä pidettiin ajankohtaisena, kenen tekstit ja millaiset aiheet olivat työväenliikkeen yleisessä le-vityksessä. Yllätykset kertovat sattumista, mut-ta ehkä myös poliittisista (amerikansuomalainen työväenliike) ja henkilökohtaisista suhteista⁵. Olennainen kysymys jää kuitenkin avoimeksi: Kuinka laajalle kirjaset levisivät, kuinka suuri-na painoksina — ja ennen kaikkea, kuinka pal-jon ja millaisia kirjoja työväenkirjastoista lainattiin⁶.

Tiettyjä — tosin tässä yhteydessä vielä kovin pistemäisiä — huomioita voidaan kuitenkin käännetyt kirjallisuuden perusteella kirjata. Marxin *Pääoma* ilmestyi Työväen Sanomalehti Oy:n kustantamana v. 1913, mutta kääntäjä, O.V. Louhivuori, ei ollut sosialisti. Intressit Mar-xin suomentamiseen olivat tässä tapauksessa mo-lemmilla suunnilla. Tulihan porvarinkin tietää, mitä Marx todella sanoi (Louhivuoren *Pääoma* I:n käännös on, nimiölehtä myöten ja tosin nyt Edistyksen painamana, edelleen ainoana käytös-sä. Teoksen ensimmäisen luvun uusi A. Tiusa-sen suomennos saatiin liitteeksi W.F. Haugin

kraateille riittivät Kautskyn, Otto Bauerin, Theodor Danin bolshevismikritiikit ja itse tehty tilityskirjallisuus. Tällä ta-voin muodostui myös teoreettisesti kuva pakollisesta »erä-maavaalluksesta» (esim. K.H. Wiikin henkilöhistoria). SDP:n poliittisen toimikunnan julkaisema, Wiikin, Kedon, Voion-maan ja Peräläisen toimittama *Sosialidemokraattinen Aika-kauslehti* olisi voinut johtaa teoreettisestikin pitemmälle, mut-ta lehti jäi taloudellisena katastrofina yhteen vuosikertaan. Sos. dem. Nuorisoliiton, vasemmisto-opposition, tulevan SSTP:n uusi *Sosialistinen Aikakauslehti* (ilm. 1919—1923) menetti sekä mahdollisuutensa oppositioliikkeen »kominter-noitumisprosessissa» — lehden viimeiset numerot olivat Ko-minternin julkiläusumia suomeksi, lehdestä oli tullut orga-nisaattori.

⁵ Ks. esim. Salomaan huomiot Siroilan Amerikan-kokemuksista (Salomaa 1966, 160—161. Tuomioja viittaa Wiikin henkilökohtaisiin suhteisiin artikkeleiden saamiseksi Sosialidemokraattiseen Aikakauslehteen (Tuomioja 1982, 58).

⁶ Vrt. P. Kulemann, 1982, 23—27. Ja pari spekulatiivis-ta huomautusta. Rahikainen viittaa Ursin-tutkimuksessaan Ursinin merkittävimmän teoksen *Saksan sosiaalidemokratia* huonoon menekkiin — 3000 kappaaleen painoksen myynti vei miltei 40 vuotta. Entä mitä kertoo se, että Kustannusosakeyh-tiö Kansanvallan v. 1925 julkaisemaa Karl Kautskyn *Köy-hälitön vallankumous ja sen ohjelma* on säännöllisesti yhä löydettävissä leikkaamattomina laitoksina antikvariaateista.

pääomaluontojen käännökseen v. 1982).

Saksalaisen tunnetun kansantaloustieteilijän ja katederisocialistin Heinrich Herknerin *Työ-väenkysymys* löysi kustantajan Suomalaisen Kir-jallisuuden Seurasta v. 1902. Kirjan menestys ja ilmeinen käyttökelpoisuus johti siihen, että kir-jan uudistettu ja korjattu laitos suomennettiin v. 1909. Suomalaisen työväenliikkeen valistajat, ku-ten Sosialistisen Aikakauslehden toimitus, suo-sitteli Herknerin teosta omilleen. Kustannusosa-kehtiö Otava julkaisi Werner Sombartin paljon käytetyn *Sosialismi ja sosiaalinen liike* J.K. Ka-rin suomennoksena sekä Henry Georgen kirjan *Edistys ja köyhyys*, suomentajana Arvid Järne-felt. Myös suomalaisen sosialismin »isä» Nils af Ursinin kirjoittama *Saksan sosiaalidemokratia* (1909) sekä toimittama käännöskokoelma *Tulevaisuutta kohti*⁷ löysivät tiensä markkinoille Otavan kautta.

Se, että Otava kustansi »halpahintaisina pai-noksina yhteiskunnallista ja taloudellista kirjal-lisuutta» opettavaisesta aiheesta, ei ole mikään ihmettelyn aihe: George, Sombart, Herkner, Las-salle. . . kuuluivat luonnollisella tavalla yhteis-kunnallisen kirjallisuuden kustannusohjelmaan. Mielenkiintoisempi linja on työväenjärjestöjen löytöjen ja suosittelujen lista. Työmieslehden en-tinen päätoimittaja ja »suomalaisen työväen paa-vi» Edvard Walpas suomensi kemisti Wilhelm Ostwaldin *Monistisia saarnoja* (1923 — Karisto oli aloittanut v. 1920 tietokirjastonsa Ostwaldin *Luonnonfilosofian perusteet*-teoksella). Mikä oli Walpaan käännöstyön intressi: poliittisen haak-sirikon välttänyt tieteellinen maailmankatsomus? Olivatko suomalaiset sosialidemokraatit lukeneet Die Neue Zeit-lehdestä Anton Pannekoekin ky-nästä lähtenee Ostwald- ja Haeckel-kritiikit?⁸ Ostwaldilaisen energetiikan käännökselle löytyy suomalaisen sosialidemokratian historiassa mie-

⁷ *Tulevaisuutta kohti* sisälsi artikkelit Ferdinand Lassal-lelta (Arbeiterprogramm), William Morrisilta, Sidney Web-biltä, Stewart Headlamilta, Karl Kautskylta, Clara Zetkiniltä, August Bebeliltä sekä Conrad Schmidtiltä. Ehkä aatehis-torialisesti mielenkiintoisin artikkeleista oli Bebelin »Yliop-pilaat ja sosialismi».

⁸ Anton Pannekoekin artikkelit »Energie und Wirtschaft (NZ 24. Jg. Bd.2., 620—626, 653—659) ja Ein theoretischer Kulturkampf (NZ 27. Jg. Bd.1., 711—720, 740—749). Myös Haeckelin »Die Welträthsel (1899) sai Suomessa työväenhen-kisen kustantajan: Haeckel, Ernst, Maailmanarvotukset, Osa-kehtiö Kehitys, Pori 1912.

lenkiintoiset »juuret». Sosialistisen Aikakauslehden pisin ja ainoa filosofinen artikkeli oli venäläisen »dietzgenisti»-marxilaisen Jakov Bermanın »Sosialidemokratinen filosofia» (SA 1907, 250—255, 285—289, 314—321).

Venäjältä suomalaiset sosialistit löysivät julkaistavaa miltei laidasta laitaan. Sulo Wuolijoki suomensi ekonomisti ja sosiologi Issajevin, joka Luxemburgin mielestä oli »ein Marxist nicht ohne seltsame Auffassungen» (Luxemburg 1982, 229), pamfletin *Sosialismi ja kristinusko* (1906). Tampereen Työväen Sanomalehtiosakeyhtiön kautta taas julkaistiin samana vuonna Kaapo Murroksen suomentamana Kropotkinin *Taistelu leivästä*⁹. Eikä julkaistu kaunokirjallisuus muodostanut poikkeusta: Työväen kustannusliikkeiden kirjaluetelossa Rudyard Kipling ja Jack London löytävät toisensa.

Käännetty kirjallisuus kertoo omalla kiertämättömällä tavallaan historiallisista »yhteyksistä» — siitä, mikä tiettyssä tilanteessa ymmärrettiin ajankohtaiseksi. Käännetyn kirjallisuuden merkitystä työväenliikkeen myöhemmille polville on kuitenkin vaikeampi arvioida. Hyvä esimerkki eräänlaisesta kollektiivisesta muistikatkosta löytyy Raoul Palmgrenin teorianhistoriasta. Palmgren kirjoitti v. 1936 Kirjallisuuslehdessä ilmestyneessä artikkelissaan *Hausenstein, marxilainen tyylintutkija* (Palmgren 1980, 94—102) seuraavasti: ». . . vaikeata saada tietoja. Luulen löytäneeni hänet ensi kerran Buharinin 'Materialistisesta historiankäsityksestä' (ruotsalainen laitos v:lta 1923), . . . mistään Suomen kirjastosta ei hänen teoksiaan kuulemma ollut saatavissa. Maan tieteellinen kirjallisuus ei tiedä hänestä mitään. . . Arvi Kivimaa. . . lausui ylistäviä sanoja erään Hausensteinin teoksen johdosta. Jaan

⁹ Kropotkinin *Taistelu leivästä* (sama teos suomennettiin myös nimellä *Leivän valloitus*) suomennos liittyi työväenliikkeen omiin suuntaisteluihin (ks. Laine III, 202—203). Kropotkinin *Hirmuvälä Venäjällä* (kustantajana Tarmo, 1917) suomennoksella taas saattoi olla jo hyvinkin toisenlainen osoite — tähän ainakin viittaa kirjaseen liitetty Asa Jalaksen jälkikirjoitus (päiv. 25/8 1917). Suomalaisen työväenliikkeen yhteys Venäjään oli — valtiollisista syistä — suurempaa kuin yleensä on ajateltu. Jo vanhan Sosialistisen Aikakauslehden käännösartikkeleiden tarjonta viittaa tähän. Työväen Sanomalehti Oy kustansi v. 1907—1908 Ljadovin laajan Venäjän sosialidemokraattisen työväenpuolueen historian. Kun Sulo Wuolijoki 1908 laati Lissagarayn *Pariisin veripäivät* (Kommuunin historia-klassikko) -kirjaan esipuhetta, niin esipuheen »henkinen isä» oli L. Trotski (ks. SA 1919, 24).

siis kunnian Hausensteinin Suomeen tuomisesta hänen kanssaan.» Samassa yhteydessä Palmgren huomautti, että v. 1925 Työn kalenterissa julkaistu artikkeli »Taide ja yhteiskunta» perustui Hausensteinin Hausensteinia itseään kuitenkin mainitsematta. Palmgrenin olisi etsintämatkallaan pitänyt liikkua vielä kauemmaksi historiaan. Työväen kalenterissa VII/1914, jota painettiin 75 000 kappaletta julkaistiin Wilhelm Hausensteinin artikkeli »Honoré Daumier, valtiollinen taiteilija» (Kuka Hausensteinin tuolloin löysi ja suomensi, ei ole tietoa). Tämä yksittäinen tapaus viittaa siihen, että — huolimatta vähäksi jääneistä teorialöydöistä, ehkä juuri siksi — jokaisen marxilaisen sukupolven on ollut löydettävä »auktoriteettinsa» suoraan, omaa tietä kulkien. Käännöskirjallisuuden ja suomennettujen artikkeleiden olemassaolo jättää eteemme ainoastaan kysymykset siitä, missä määrin poliittisen liikkeen pamfleteissa liikutaan lukemattomien teoriafragmenttien sivuilla.

Valtiollista, paljon valtiollista

Kokonaan oma kysymyksensä nyt esillä olevassa aiheessa muodostaa käännetyn kirjallisuuden suomennosten taso. Jo nopea käännetyn pamflettikirjallisuuden läpiseläys antaa suhteellisen luotettavan sormituntuman tilanteesta. Ensimmäinen työväenliikkeessä suomentajia ei ollut kovin paljon, mutta suomennosten taso heilahtelee melkoisesti. Hyvänä esimerkkinä olkoon Karl Liebknechtin Militarismi ja antimilitarismi, joka ilmestyi suomeksi v. 1910 Suomen sos. dem. Nuorisoliiton kirjastosarjan esikoisena (käännöksen tekijää ei teoksessa ole ilmoitettu). Kirjaseen suomennos — nyt luettuna — on raskasta, koska itse suomen kieli on heikkoa. Alkuvuosien työväenliikkeen suomennosten arviointivaikeudet liikkuvatkin kahdella eri tasolla: eivät vain suomennoksia tehneet, vaan myös lehti- ja kirjoittelutyöstä yleensä vastanneet aktivistit olivat kirjoittajina itseoppineita ja harrastelijoita.

Suomennosten vaikeuteen liittyy olennaisesti myös suomen kielen »uutuus». Minkäänlaisesta poliittisen terminologian traditiosta ei Suomesa voitu puhua. Eduard Bernsteinin *Sosialismin edellytykset ja sosialidemokratian tehtävät*-suomennoksessa, suomentajana S. ja A. Tarjanne) »materialistinen historiankäsitys» on saanut vie-

relleen suomentajan omana täsmennyksenä ilmaisun »aineellinen historiankäsitteys». Edelleen poliittiset kysymykset, tehtävät tai laitokset käännettiin uskollisesti »valtiollisiksi». Sosialidemokratia ymmärrettiin poliittisena liikkeenä valtiolliseksi liikkeeksi.

Sinänsä ei poliittisen kääntäminen valtiolliseksi (valtiollisella kuitenkin ymmärrettiin poliittista) vuosisadan alun sosialidemokraattien teksteissä aina merkinyt siirtymistä väärälle puolelle.¹⁰ Tällä miltei yhdenmukaisella käytännöllä oli epäilemättä oma varjopuolensa: Esimerkiksi E. Aarnion suomentamassa Pannekoek-pamfletissa *Työväenliikkeen menettelytavasta (1910)* poliittinen taistelu kääntyi ajoittain, Pannekoekin kannalta harmillisesti, valtiolliseksi, valtiollisista oikeuksista käytäväksi kamppailuksi. Työväenliikkeen pamfleteissa tehdyt käännösvirheet tai epätarkkuudet eivät ole jääneet lajissaan viimeisiksi, mutta suomennosten eritasoisuus merkitsi omalla erityisellä tavallaan olennaisten vivahteiden ja erojen katoamista suomalaisten lukijoiden silmien edessä. Ehkä oli ainoastaan luonnollista, että käännösten valikoitumisessa näytteli suurempaa osaa ajatus mahtavasta sosialistisesta yhtenäisyydestä. Enemmän kuin erottavia, nähtiin Bernsteinissa, Kautskyssa, Pannekoekissa, Parvuksessa, Plehanovissa, Dietzgenissä. . . ja Marxissa jotakin perustavaa laatua olevaa yhteistä. Enemmän kuin välttämättömän keskinäisen debatin välineeksi, pamfletit nähtiin valistukselliseksi vastaiskuiksi päin porvaristoa. Tämä näkökulma käännettyihin teksteihin on sikäli tärkeä, että pamflettien käännöstyö ilmensi puhtaasti sitä perinteisen sosialistisen työväenliikkeen omaksumaa ajatusta, jossa työväenluokka edusti jotakin historiallisesti uutta, todellista vastavoimaa porvaristolle ja kapitalistiselle järjestykselle. Tarkempi näkemys oman kielen asettamiin rajoituksiin olisi kuitenkin saattanut antaa perusteltuja viitteitä varovaisempaan maailmankuvaan. Ikään kuin viitteenä tähän suuntaan suomensi Yrjö Sirola itseoppineen työläisfilosofi Josef Dietzgenin *Sosialidemokratiasia siveyskäsitteitä*. Dietzgenin mukaan: »Demokratia vaatii yleistä äänioikeut-

ta. . . Niin on kansaa aina petkutettu sanoilla. Onpa siis sosialidemokraateilla tärkeätä tietää, että sanat ovat käsitteitten nimiä, ja käsitteillä on venyvä sisältö.» (Dietzgen 1919, 21).

KIRJALLISUUS

- Alkutaipaleelta*. Kansanvalta, Helsinki 1929.
- Bernstein, Eduard, *Die Voraussetzungen des Sozialismus und die Aufgaben der Sozialdemokratie* (1899), Dietz, Berlin, Bonn-Bad Godesberg 1977.
- Bernstein, Edv. *Sosialismin edellytykset ja sosialidemokratian tehtävät* (1910), WSOY, Juva 1982.
- Bock, Hans-Manfred, Anton Pannekoek in der Vorkriegs-Sozialdemokratie. *Jahrbuch Arbeiterbewegung* 3. Hg. von C. Pozzoli, Fischer, Frankfurt/M 1975.
- Dietzgen, Josef, *Sosialidemokratiasia siveyskäsitteitä*, Savon Kansan kirjapaino Oy, Kuopio 1919 (toinen painos).
- Kettunen, Pauli, J.W. Keto, sosialismi ja sosialidemokratia 1920-luvulla. *Sosialistinen Poliittikka* 4/1980.
- Krapotkin, P. *Hirmuvalta Venäjällä 1905—1909*, Kustannusliike Tarmo, Helsinki 1917 (toinen painos).
- Krapotkin, *Taistelu leivästä*, T:reen työväen Sanomalehti-osakeyhtiö, Tampere 1906.
- Kulemann, Peter, *Am Beispiel des Austromarxismus*, Junius, Hamburg 1982.
- Laine, Y.K. *Suomen poliittisen työväenliikkeen historia*. I—III. Tammi, Helsinki 1946.
- Lehén, Tuure, *Marxilaisuuden alkukylvöä Suomessa*, Kansankulttuuri, Pori 1971.
- Liebknecht, Karl, Militarismus und Antimilitarismus (1907), *Gesammelte Reden und Schriften*, Bd.1. Dietz, Berlin (Ost) 1958.
- Liebknecht, Karl Militarismi ja antimilitarismi, Suomen Sos-dem. Nuorisoliiton kirjasto N:o 1, Tampere 1910.
- Luxemburg, Rosa, *Gesammelte Briefe*, Bd.1, Dietz, Berlin (Ost) 1982.
- Pannekoek, Anton, Energie und Wirtschaft, *Die Neue Zeit*, 24.Jg.Bd.2. (1905—1906), 620—626, 653, 659.
- Pannekoek, Anton, Ein theoretischer Kulturkampf, *Die Neue Zeit*, 27.Jg. Bd.1. (1909), 711—720, 740—749.
- Pannekoek, Anton, *Die taktischen Differenzen in der Arbeiterbewegung* (1909), Verlag O, Hamburg 1973.
- Pannekoek, Anton, *Työväenliikkeen menettelytavasta*, Kehitys, Pori 1910.
- Ostwald, Wilhelm, *Monistisia saarnoja*, I—II, Työväen sanomalehti Oy, Helsinki 1923.
- Palmgren, Raoul, *Tekstejä nuoruuden vuosikymmeneltä*, Love, Jyväskylä 1980.
- Rahikainen, Marjatta, N.R. af Ursin, aatelismies Suomen työväenliikkeessä, *Historiallisia Tutkimuksia* 135, Suomen Historiallinen Seura, Jyväskylä 1986.
- Saarela Tauno, The Intellectuals, The Unity of the Working Class and Marxism. Cay Sundström's Interpretation of the Thoughts of Max Adler. Teoksessa *Transformation of Ideas on a Periphery*. Ed. by J. Kanerva & K. Palonen, The Finnish Political Science Association. No 6., 116—132. Ilmajoki 1987.
- Salomaa, Erkki, *Yrjö Sirola*, Kansankulttuuri, Kuopio 1966.

¹⁰ Puhtaasti spekulatiivinen havainto: Suomalaisessa elokuvassa »Kaunis Veera», kertomus ajalta ennen v. 1917, poliisin vasikka kyselee laivan miehistöltä, »josko heillä on siellä jotakin poliittista?» Miehet eivät ymmärrä, joten kysymystä on heti täydennettävä — »eli valtiollista. . .»

Sosialidemokraattinen Aikakauslehti, 1920, Helsinki.

Sosialistinen Aikakauslehti, 1906—1908, Helsinki.

Sosialistinen Aikakauslehti, 1919—1922.

Tulevaisuutta kohti, sosiaalipoliittisia esitelmä. Toim. af Ursin, *Tulevaisuutta kohti, sosiaalipoliittisia esitelmä*. Toim. af Ursin, Otava, Helsinki 1906.

Tuomioja, Erkki, *K.H. Wiik*. 1—2. Tammi. Helsinki 1979, 1982.

Työväen Kalenteri VII, 1914, Sosialidemokratinen Puolue-toimikunta, Helsinki 1913.

Työväen Kustannusliikkeiden kirjaluettelo, Työväen kustannusliikkeiden Liitto, ei painopaikkaa eikä -vuotta.